

KIRJA-ARVOSTELU

Keijo Lakkala

Merkittävä teos suomalaisten utopiakokeilujen historiasta

Utopioiden historia, siirtolaisuus, sosialismi

Keijo Lakkala, Lapin yliopisto, keijo.lakkala@ulapland.fi

Teuvo Peltoniemi: *Paratiiseja rakentamassa. Suomalaisten utopiyhteisöjen historiaa*. SKS 2024. 457 s.

Ensisijaisesti toimittajana toimineen Teuvo Peltoniemen suomalaisia utopiyhteisöjä esitellyt teos *Kobti parempaa maailmaa* (Otava) vuodelta 1985 on ollut jo pitkään yksi suomalaisia utopioita käsitteleviä perusteoksia. Teoksessaan Peltoniemi esitteli kaikkiaan 18 suomalaisten ympäri maailmaa perustamaa utopiyhteisöä. Varhaisin kirjan käsittelemistä yhteisöistä ajoittui 1700-luvun loppuun. Tuorein tähän Peltoniemen vanhaan teokseen nostettu yhteisö puolestaan oli vuonna 1977 Jokioisiin, Kanta-Hämeeseen perustettu ekologista aatetta edustanut Emmaus-yhteisö. Teoksen muita merkittäviä utopiyhteisöjä olivat muassa Suomen kuuluisimman utopiasosialisti Matti Kurikan yhteisökokeilut niin Australiassa kuin Pohjois-Amerikassa sekä Etelä-Amerikkaan perustetut, jonkinlaista ”luonnollista” ja vegetaristista elämäntapaa edistämään pyrkineet suomalaiset utopiyhteisöt.

Nyt vuonna 2024 Peltoniemi on julkaissut tämän vanhasta teoksestaan päivitetyn ja merkittävästi laajennetun version. Teos on päivytysprosessissa saanut myös uuden nimen *Paratiiseja rakentamassa. Suomalaisten utopiyhteisöjen historiaa*. Teoksen uudelleennimeäminen on täysin perusteltu ratkaisu. Vaikka Peltoniemen uusi kirja sisältää paljon samaa kuin vuoden 1985 teos, on sitä kuitenkin niin merkittävästi laajennettu, että nyt julkaistua teosta on syytä pitää kokonaan omana kirjanaan. Teos sisältää uutta aineistoa paitsi Suomesta niin myös esimerkiksi Venäjältä, Pohjois-Amerikasta ja Kuubasta. Siinä missä Peltoniemen aiemman teoksen vanhin utopiyhteisö oli August Nordenskiöldin Uusi Jerusalemi Sierra Leonessa, Afrikassa, edustaa kaikkein vanhinta utopiyhteisöllisyyttä uudessa teoksessa kälviäläisveljesten Jaakko ja Eerik Erikssonin 1730-luvulla perustama radikaalipietistinen yhteisö, joka yritti etsiä paikkaansa niin Hollannista, Saksasta kuin Ruotsista. Myös Torniossa vuonna 1861 syntyneen Margareeta Johanna Kontra Niirasan eli Maggie Walzin 1900-luvun alussa perustamaa uskonnollista utopiyhteisöä Drummondia käsittelevä luku on kokonaan uusi. Peltoniemen vanhan teoksen päättänyt Emmaus-yhteisöä käsittelevä luku puolestaan on uudemmassa teoksesta poistettu.

Vaikka kumpikaan Peltoniemen teoksista ei edusta varsinaista tieteellistä tutkimusta – tämän Peltoniemi tuo esille uuden kirjan osalta jo heti teoksen alussa (s. 8) – on etenkin tällä uudemmalla

teoksella paljon annettavaa myös akateemiselle utopiatutkimukselle, minkä vuoksi teosta on mielestäni tarpeen esitellä myös tutkijoille. Kyseessä on merkittävä teos suomalaisen utopiyhteisöllisyyden historiasta, jonka soisi löytävän tiensä kaikkien utopioista kiinnostuneiden käsiin.

Peltoniemen teos jakautuu kaikkiaan yhdeksään osaan, joista seitsemän käsittelee suomalaisten utopiyhteisöjen eri vaiheita. Teoksen ensimmäisessä osassa käydään läpi utopiyhteisöjen varhaisvaiheita aina 1730-luvulta 1870-luvulle. Kuten todettua, kaikkein vanhimmaksi suomalaiseksi utopiyhteisöllisyyden kokeiluksi Peltoniemi on asettanut Jaakko ja Eerik Erikssonin radikaalipietistisen yhteisökokeilun. Henkilökohtaista Jumala-suhdetta ja yksityistä uskonnonharjoittamista äärimmäisyyteen asti korostaneet Erikssonit ajautuivat ristiriitaan luterilaisen kirkon kanssa, mikä johti lopulta siihen, että heidät karkotettiin silloisen Ruotsin valtakunnan alueelta. Vuonna 1734 veljekset ja heidän seuraajansa lähtivät laivalla etsimään paikkaa, minne perustaa pietistinen utopiyhteisö. Lähes kaikkialla heidät kuitenkin otettiin vastaan varsin tylsasti eikä sopivaa paikkaa yhteisön perustamiselle löytynyt mistään. Joitakin aikoja he viettivät Tanskassa, Hollannissa, Saksassa ja Puolassa, mutta joka paikassa heidät lopulta torjuttiin. Erikssonien lahkoon merimatkaa kesti lopulta yhteensä 11 vuotta kunnes he lopulta palasivat Ruotsiin vuonna 1745, missä he vuokrasivat Värmdön saarella sijaitsevan Skevikin kartanon käyttöönsä. Kartanossa he Peltoniemen sanoin utopiyhteisöille tyypilliseen tapaan ”elivät yhteistaloudessa” omaa ideologiaansa niin puhein kuin tekstein vahvistaen (s. 41).

Erikssonien pietistisen lahkoon jälkeen toiseksi vanhin Peltoniemen käsittelemistä utopiyhteisöistä on jo yllä mainittu August Nordenskiöldin Afrikkaan, Sierra Leoneen vapautetuille mustille orjille kaavailema Uusi Jerusalem. Sen aatteellisena perusvire oli valistushenkinen ja yleishumanistinen. Myös Uuden Jerusalemiin utopiaan liittyy keskeisesti yhteisyyden teema: Nordenskiöldin ihanneyhteisössä ”yksityisen omistamisen” himo olisi yhdessä ”hallitsemisen ja vallan halun” kanssa poistettu ihmisistä (s. 49). Tämän lisäksi Uuden Jerusalemin oli tarkoitus perustua edustukselliselle demokratialle ja siellä ajateltiin vallitsevan ”täydellinen uskonnonvapaus” (s. 49). Se, kuinka hyvin nämä ideaalit olisivat Nordenskiöldin käytännössä toteutuneet, ei koskaan kuitenkaan selvinnyt. Nordenskiöld itse kuoli Afrikassa pitkän laivamatkan uuvuttamana, eivätkä olosuhteet muutenkaan antaneet mahdollisuutta edistää yhteisöhanketta kovin pitkälle.

Kuten Peltoniemi korostaa (s. 56), Nordenskiöldin yhteisökokeilua voidaan ”yhteisyyden” korostamisessaan hyvällä syyllä kuvata eräänlaiseksi sosialismin versioksi. Niin ikään sosialistista utopiaa edusti 1860- ja 1870-luvun taitteessa toiminut merikapteeni Fridolf Höökin kauas itäisen Venäjän Amurin alueelle perustama utopiyhteisö, jossa paitsi asuminen, niin myös ruokailu ja työnteko järjestettiin yhteisesti.

Myöhemmin 1900-luvulla suomalaisten utopiyhteisöjen sosialistiset piirteet vahvistuivat entisestään erityisesti utopiasosialisti Matti Kurikan toiminnan myötä. Kurikka on suomalaisten utopiyhteisöjen historiassa tullut tunnetuksi peräti kolmesta utopiakokeilusta Australiassa ja Kanadassa. Erityisesti hänen Vancouverin Malcolm Islandille eli ”Malkosaarelle” perustamansa Kalevan kansan utopiyhteisö on jäänyt merkittäväksi osaksi suomalaisen utopismin historiaa. Sosialistista utopismia Peltoniemen teoksessa edustavat myös Kuubaan sekä Yhdysvaltojen Kaliforniaan ja Georgiaan perustetut osuusfarmit. Myös suomalaisten kristittyjen 1970-luvulla Israeliin perustamassa Jad Hashmonan kibbutseissa voidaan nähdä selviä sosialistisia piirteitä: ”Kibbutseiden säännöissä korostetaan tasa-arvoisuutta. Useimmissa kibbutseissa omaisuus ja työ on yhteistä. Yhdessä myös ruokaillaan” (s. 381).

Yhteisyyden idean sosialistinen korostuminen ei sinänsä ole yllättävää utopiyhteisöjen tai utopismin ajattelun historiassa, vaan sen voidaan nähdä olevan kiinteässä yhteydessä utopioiden tyypillisen normatiivisiin piirteisiin. Kuten useat utopiatutkijat ovat korostaneet, utopian käsitteeseen

sisältyy jo historiallisesti sosiaalisuuden vahvistamisen ja universaalien veljeyden kaltaisia normatiivisia vaatimuksia.

Sosialismi ei kuitenkaan ole suomalaista utopiyhteisöllisyyttä tyhjentävästi kuvaava käsite. Myös nationalismilla sekä etenkin 1900-luvun alussa suosituilla luonnollista elämäntapaa, vegetarismia, raittiutta ja jopa nudismia korostavilla aatteilla on ollut merkitystä suomalaisen utopiyhteisöllisyyden kokonaiskuvassa (s. 288). Tästä hyvinä esimerkkeinä voidaan pitää Peltoniemen teoksessa käsiteltävää viipurilaisen puutarhurin Toivo Uuskallion kolmea trooppiseen Etelä-Amerikkaan perustamaa utopiyhteisöä. Näitä luontoon palaamisen ihanteita voidaan mielestäni hyvällä syyllä pitää eräänlaisena kriittisenä reaktiona nopeasti etenevään yhteiskunnan modernisaatioprosessiin. Samaa ajatusta näyttää myös Peltoniemi hapuilevan, kun nimeää ilmiön ”kulttuuriväsämykseksi” (s. 288).

Juuri tällaiset ”kulttuuriväsämyksen” kaltaiset yksittäiset heitot saavat toivomaan, että Peltoniemi tarkastelisi enemmän sitä millaiselle yhteiskunnalliselle todellisuudelle nämä utopiakokeilut ovat omasta mielestään rakentamassa vaihtoehtoa. Oma näkemykseni utopioista on, että mitään utopiaa ei voida tyydyttävästi tarkastella keskittymällä pelkästään utopioiden normatiivisiin sisältöihin. Omassa käsityksessäni utopiat jäsentyvät aina suhteessa vallitsevan yhteiskunnan toimintatapoihin, arvoihin ja rakenteisiin – ja tämä pätee nähdäkseni myös Peltoniemen teoksessa esiteltyihin yhteisökokeiluihin. Sosialistiset utopiakokeilut hakevat vaihtoehtoa kapitalistiselle yhteiskunnalle, luontoon palaamista korostavat utopiat etsivät vaihtoehtoa luonnottomaksi katsotulle modernisaatiolle ja esimerkiksi Suomen itsenäisyyttä edeltävän ajan suomalaiskansalliseen nationalismiin perustuvat utopiat isänmaattomalle suomalaisuudelle. Utopiat voidaan toisin sanoen aina ymmärtää parhaiten suhteessa omaan aikaansa – ja erityisesti suhteessa niihin käsityksiin, joita utopisteilla omasta ajastaan on. Utopiat sisältävät aina jonkinlaisen kuvan nykyisyydestä, jonka kanssa utopiat sekä kirjallisessa että käytännöllisessä muodossaan asettuvat kriittiseen suhteeseen.

Toisin sanoen, vaikka Peltoniemen suurtyötä voi hyvällä syyllä pitää erittäin merkittävänä teoksena suomalaisista utopioista jo pelkästään empiiristen ansioidensa vuoksi, vaivaa sitä kuitenkin jonkinlainen teoreettinen näköalattomuus. Teos olisi mielestäni kaivannut enemmän sellaista historiallista kontekstualisointia, jossa Peltoniemen sinänsä ansiokkaasti esittelemät yksittäiset utopiakokeilut asetettaisiin selkeämmin osaksi oman aikansa yhteiskunnallista kehitystä. En tarkoita tällä kritiikilläni sitä, että Peltoniemi ei paikoitellen tällaisia asioita myös teoksessaan koskettaisi. Jonkinlaista selkeämpää näkemystä siitä, *millaiselle* maailmalle Peltoniemen kuvaamat utopistit oikein kokivat etsivänsä vaihtoehtoa, olisin teokselta kuitenkin toivonut. Mutta vaikka nämä kysymykset jäävät tässä teoksessa vastaamatta, voinee niistä olla jonkinlaisiksi tienviitoiksi tulevaisuuden suomalaiselle utopiatutkimukselle.